

”תנ”ך יהודי בגרמנית” – תרגום התנ”ך לגרמנית על-ידי
שמעון ברנפלד (1903):
בין מחקר ”כופר” לתרגום ”שמרני”*

מרדכי ערן ויעקב שביט

”התנ”ך שכרשיתי הוא עותק מהמהדורה הראשונה
’לכית הספר ולבית’ בתרגומו החדש של ר”ר ס’
ברנפלד: הוא נדפס כערך באותה העת ב-1906,
שנתיים לפני שהני נולדה.”
ס’ ויקראס, חיי שניים, עמ’ 177.¹

המאמר עוסק בתרגום התנ”ך לגרמנית על-ידי ר”ר שמעון ברנפלד, שהוא
התרגום הראשון לגרמנית על-ידי מתרגם יהודי במאה ה-20, והאחרון
בשורה של תרגומי התנ”ך לגרמנית במאה ה-19, שראשיתם בתרגום מנדלסון
ושותפיו.² דיון בתרגום של ברנפלד שופך אור על כמה מהסיבות והגורמים
שהביאו להופעת כ-16 תרגומים מלאים וחלקיים של התנ”ך במרחב היהודי
הדובר גרמנית במשך המאה ה-19. בד-בבד ברנפלד היה המלומד היהודי
הראשון שכתב מכרז מקיף לכתבי הקודש,³ ובו קיבל את עקרונות ביקורת
המקרא הגבוהה (higher Bible criticism), כלומר את ”השערת התעודות”
(documentary hypothesis), שנהפכה ברבע האחרון של המאה ה-19 לדוגמה

* תודתנו נתונה לפרופ’ אביגיל גילמן (Gillman) מאוניברסיטת בוסטון שאפשרה לנו לקרוא
את הפרק על תרגומי יואלזון וצונץ מתוך כתב היד של ספרה *A history of German
Jewish Bible, 1873-1937*. בפרטים הביגרפיים על ברנפלד נעזרנו בעבודת הדוקטור של
גב’ מאיה פנחס הנכתבת בימים אלה.

- 1 Vikram, Seth, *Two lives*, New York 1995, מאנגלית: מרקן, דינה, חיי שניים, אור
יהודה, 2007. קני היא דודתו של הסופר, שעזבה את גרמניה בקיץ 1939. לאחר מותה מצא
המחבר בעזבונו את תרגום התנ”ך של ברנפלד וסידור תפילה רפורמי משנת 1893.
- 2 לסקירות מקיפות על תרגומי התנ”ך ללשון הגרמנית מאז תרגום מנדלסון ראו ביליגהיימר,
תרגומי התנ”ך בגרמניה; בן-חורין, תרגומי התנ”ך בגרמניה; ברוקה, תרגומי המקרא;
וויינטראוב, תרגומי התורה לגרמנית; מאך, מנדלסון ורוזנצווייג; ניהוף, תרגום כוכר-
רוזנצווייג; פויכטוונגר, תנ”ך ברלין.
- 3 ברנפלד, מכרז ספרותי-היסטורי.

שלטת במחקר המקרא. חיבוריו זכו להד, ותרגומו לתנ"ך היה אחד מן התרגומים הפופולריים בקרב הציבור היהודי דובר הגרמנית, לכן יש עניין לברר אם רעותיו "הדריקליות" השפיעו על דרכו בתרגום ובמבוא לתרגום.

א. "להחזיר את התנ"ך ליהודים" על-ידי תרגומו לגרמנית

לודוויג פיליפזון כתב בשנת 1859 בעיתון של היהדות הגרמנית הליברלית "Die Bibel ist den neueren Juden: *Allgemeine Zeitung des Judenthums* abhanden gekommen — sie müssen sie wieder haben" (תרגום: היהודים איברו את התנ"ך בעת החדשה – מחובתם להחזירו לרשותם).⁴ השבועון הניאו-אורתודוקסי *Der Israelit* כתב בדוח דומה: ברוב בתי היהודים בגרמניה אין תנ"ך מלא, אלא לכל היותר רק חומש ותהילים, ורוב הצעירים אינם מכירים את התנ"ך.⁵ הדרך "להחזיר את התנ"ך ליהודים" ואת "היהודים לתנ"ך" במרחב הדובר גרמנית הייתה התרגום לגרמנית, שכן הלשון העברית לא הייתה שגורה בפי רוב יהודי גרמניה, שלא כבמזרח אירופה.⁶ לכן הם נזקקו לתרגום כרי לקרוא את מה שנחשב עתה הספר המכונן של התיאולוגיה היהודית ושל התרבות היהודית כאחת. על הרקע הזה התעוררו הרחף והיזמה לתרגם את התנ"ך בשל הרצון שהיהודים לא יאלצו להשתמש בהוצאות הגרמניות הנוצריות של התנ"ך, שרובן יצאו מהמחנה הפרוטסטנטי והופצו על-ידי חברות מיסיונריות בגרמניה (וגם במזרח-אירופה). מדובר היה ב"תנ"ך נוצרי" הן משום שסדר הספרים בו שונה מזה של התנ"ך "העברי" והוא כלל כמובן את הברית החדשה, הן משום שהתרגום התאפיין בפרשנות כריסטולוגית של הטקסט.⁷ קשה לדעת איזה תרגום החזיקו בתי האב היהודים רובי הגרמנית במאה ה-19, אולם לפי מספר התרגומים, המהדורות והעותקים שיצאו במאה הזאת אין ספק שהיה להם ביקוש גרול, וברבים מבתי האב היהודים היה בסוף המאה תנ"ך מלא.

הופעת כ-16 תרגומים לגרמנית בידי יהודים במשך המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20 מלמדת אפוא על המעמד החשוב שקיבל התנ"ך בחיי הדת והתרבות של החברה היהודית דוברת הגרמנית כמרכיב של זהות, ובשל כך הופיע הצורך

4 פיליפזון, ספרי תנ"ך במחיר זול.
 5 אנוני, מכון התנ"ך. על מקום התנ"ך בחברה האשכנזית המסורתית ראו בקצרה (עם הפניות) שביט וערן, תחיית התנ"ך העברי, עמ' 46-54.
 6 שביט, עברית כהשכלת ברלין.
 7 למשל, לותר פירש את יש' ז 14: "הנה העלמה הדה" כנבואה לכוא ישוע, ותרגם: eine Jungfrau ist schwanger (בתולה הדה).

הרחוף ב"תנ"ך יהודי" בשפה הגרמנית.⁸ הדבר הביא גם ליזמות תרגום שנועדו לקוראים צעירים וצעירות, כגון אוארבך,⁹ ולהפצת התנ"ך במהדורות כיס זולות.¹⁰ לדעת פרדריק גרינספאן (Greenspahn), בעיקרו של דבר התרגומים היהודיים ייצגו לא רק מה שהתנ"ך התכוון לומר אלא מה הייתה משמעותו לקהילה היהודית, כלומר איך קראו אותו, פירשו אותו והשתמשו בו.¹¹ מפעל התרגום הזה היה גם ביטוי למחלוקת הפנימיות בין הזרמים של יהודי גרמניה, בעיקר בין הניאו-אורתודוקסיה ובין תנועת הרפורמה.¹² לבחינת התרגומים עצמם יש להוסיף את השפעת המחקר הפילולוגי-היסטורי על הבנת הטקסט¹³ ואת השינוי במעמד השפה הגרמנית לאחר מלחמות נפוליון.¹⁴ אין לשלול גם הסבר שלפיו תרגום התנ"ך, ספר הספרים, נחשב משימה המביאה כבוד ויקרה לבעליה ואף הכנסה כספית בצדה.

תרגומים מלאים או חלקיים של התנ"ך לגרמנית לניכיה היו קיימים עוד לפני תרגום לותר, כבר מן המאה ה-13 ואילך,¹⁵ אך תרגום מנרלסון נועד להיות תחליף יהודי לתרגום הקנוני של לותר.¹⁶ שבו נעזר.

8 הכהן, מחדשי הברית הישנה; שביט וערן, תחיית התנ"ך העברי, עמ' 17-84.
 9 דאו בהקרמה לספר: אוארבך, תנ"ך זעיר.
 10 גרינספאן, היהודים כמתרגמי התנ"ך, עמ' 43.
 11 שם, עמ' 61.
 12 הניאו-אורתודוקסיה תיארה את התרגום של פיליפזון כ"תרגום מיסיונרי", ואת תרגום שמשון רפאל הירש כתשובה לו. המכון לקידום הספרות הישראלית (Institut zur Förderung der israelitischen Literatur) שהקים לודוויג פיליפסון בשנת 1855 הדפיס במשך השנים כ-25 אלף עותקים של התנ"ך.
 13 למיטב ידיעתנו אין מחקר העוסק בהשפעת המילונים השונים, מהופעת מילון גזניוס (גזניוס, מילון עברי-גרמני) על המתרגמים היהודיים במאה ה-19.
 14 על התפתחות הגרמנית כשפה ספרותית ואחריה כשפה לאומית ראו בלקול, צמיחת השפה הגרמנית.
 15 על תרגום התנ"ך של מרטין לותר (1523-1534) ראו בלוס, תנ"ך לותר בגרמנית. תנ"ך פרוטסטנטי מלא כשישה ברכים הופיע בציריך בין 1524 ל-1529, וקודם לכן ראו אור 17 תרגומים חלקיים. תרגום לותר נדפס עד מותו בשנת 1564 במהדורות רבות, שלמות או חלקיות, וכירוע, היה לו כידוע מכריע בגיבוש דיוקנה של הנצרות הפרוטסטנטית ועל התגבשות הלאומיות הגרמנית. ראו ביינטון, מחקרים על הרפורמציה.
 16 BIBLIA, das ist die ganze Heylige Schrift Alten und Neuen Testaments. על תרגום לותר נאמר שבזכותו הייתה "להפוך את משה לגרמני". יש לזכור שההגדרה "רוח הנצרות" היא הכללה המתעלמת מן ההבדלים הגדולים בין התרגומים שנעשו במחנה הקתולי ובין אלה שנעשו במחנה הפרוטסטנטי, וגם בתוך זה האחרון. על השפעת תרגום מנרלסון ראו מונקר, משה מנרלסון. הוא כתב שמנרלסון הכייד בחובו ללותר ואף קיבל ממנו כמה הבראזימים שחדרו מהתרגום לשפה הגרמנית, אך היה חופשי מלותר בתרגום המקור העברי כאשר סבר שתרגום מילולי עלול להביא להבנה מוטעית או לתיאור שגוי. יצוין שלנגד

תרגום התורה לגרמנית תקנית על-ידי משה מנדלסון ככתב עברי בשנת 1783¹⁷ והתרגום שלו לספר תהילים (בכתב גותי) משנת 1783 ולשיר השירים (1875) הוא התרגום הראשון של הספרים האלה לשפה אידופית מודרנית בידי יהודי.¹⁸ התרגום, ובצדו פירושי רש"י ואונקלוס ו"ביאור" כעברית, שהופיע בשם "ספר נתיבות השלום" (1870-1783) מציין מפנה בחיי הרוח והתרבות של היהודים במרחב הרובר גרמנית בעת החרשה. המטרה המוצהרת של התרגום, שזכה למעמד 'קנוני' ונרפס כ-17 מהדורות במאה ה-19¹⁹ הייתה כפולה: לפתוח ליהודי המדחב דובר הגרמנית את השערים לתרבות הגרמנית, ובר כבד לאפשר לקורא היהודי שאינו שולט בשפה העברית וכבר קנה לו שליטה בשפה הגרמנית לקרוא בשפה הזאת בתעתיק את ספר הספרים.²⁰ לאחר שהתרגום והביאור הושלמו על-ידי ממשיכיו של מנדלסון,²¹ הוא יצא כמלאו כפראג בשנים 1817-1818. עד סוף המאה ה-19 הופיעו עוד 16 תרגומים לגרמנית של מתרגמים יהודים, מחציתם לתורה ומחציתם למקרא כולו,²² ומהם גם שכללו תרגומים למבחר מהספרים החיצוניים. כמה מהתרגומים זכו להצלחה גרולה ונרפסו גם במאה ה-20. נזכיר כמה מהם: התרגום של יוסף יואלזון (Johlson),²³ התרגום של לאופולד צונץ (Zunz) ושותפיו,²⁴ שהודפס בלא פחות מ-18 מהדורות בין 1837 ל-1997, התרגום

של גוטהולד זלומון (Gotthold Salomon) משנת 1837,²⁵ התרגום של לודוויג פיליפזון (Philippson) בעשר מהדורות,²⁶ התרגום המקוצר של יעקב אוארבך (Auerbach) ב-29 מהדורות בין 1858 ל-1933,²⁷ תרגום התורה של שמשון רפאל הירש (Hirsch) בשש מהדורות בין 1867 ל-1920,²⁸ ותרגום יוסף וולגמוט (Wohlgemuth) ו' בלייכרודה (Bleichrode),²⁹ אף הוא בשש מהדורות בין 1899 ל-1936. כמה מן המהדורות האלה פורסמו לצד תרגומים חדשים ומהדורות של תרגומים ותיקים אחרים.³⁰ רק שני תרגומים יצאו במהדורה אחת: של יוליוס פירסט (Fürst) ושל סלומון הרקסהיימר (Herxheimer).³¹ במאה ה-20 (עד שנות ה-30) יצאו עוד ארבעה תרגומים לתנ"ך בידי יהודים.³²

כמה התבטא "האופי היהודי" של התרגומים? השאלה הזאת מתמצה לא רק בהכרלים בין "תרגום נוצרי" ובין "תרגום יהודי" אלא גם בהכרלים בין "התרגומים היהודיים". בעקבות הפיצול שהתרחש בחברה היהודית בגרמניה במאה ה-19 והפרשנויות שניתנו ל"מהות היהודית" בכלל ול"מסר המקראי" בפרט מצאו המחננות השונים בחברה היהודית בגרמניה – הניאוראורתודוקסיה ותנועת הרפורמה – שיש צורך בתרגום אשר יבטא את השקפת העולם היהודית הספציפית שלהם ואת האופן שבו הם קראו את התנ"ך והבינו את המסר שלו, ולא ישאירו את הקורא תלוי בתרגום "לא ראוי" ואפילו "כופר".³³ תופעה רומה אפיינה גם את ההיסטוריה של תרגומי התנ"ך לשפת הריבור (vernacular), והיא משקפת את המחלוקות העמוקות בעולם הנוצרי כעיקר לאחר הופעת הרפורמציה. בשל כך נשפטו תרגומי התנ"ך לא רק על פי הנורמות התרגומיות המקובלות או לפי איכותם אלא גם על פי אופי ההכרעות הפרשניות-אידיאולוגיות שהיו חלק בלתי נפרד ממגמות התרגומים ומתהליך התרגום. לעתים קרובות היו ההכרעות חלק מ"מלחמות התנ"ך" בעולם הנוצרי, כלומר

עיני מנדלסון עמד גם התרגום של יוהאן רויד מיכאליס (Michaelis) שראה אור בשנים בין 1769 ל-1783.

17 על תרגום מנדלסון לתורה ראו סנדלר, הביאור לתורה; לוי, פרשנות ותרגום; אלטמן, משה מנדלסון; אנגלנדר, מנדלסון במתרגם וכפרשן; גילמן, דת ותרבות; ויינברג, הביאור של מנדלסון; ויינברג, תרגום מנדלסון; לוי, פרשנות ותרגום; מאך, מנדלסון ורונצווייג; סנדלר, הביאור לתורה.

18 על תרגום ספר תהילים ראו ראכירוביץ, תרגום ספר תהילים. התרגום הזה נועד לקרא הגרמני ולהוכיח שהעברית המקראית יכולה לתת ביטוי לכל חוויות החיים ולשמש לשם כך גם בעידן המודרני. ראו אלטמן, משה מנדלסון, עמ' 88.

19 מהדורת 1815 נרפסה באותיות גותיות וכלי הביאור.
20 פיינר, משה מנדלסון. עמ' 103. על התקבלות תרגום מנדלסון ותלמידיו ועל הפולמוס סביבו ראו הילדסהיימר, מנדלסון והספרות הרבנית; לוונסטין, קורא תרגום מנדלסון; רומר, מסורת ואקולטורציה.

21 סנדלר, הביאור לתורה, עמ' 183-184; וקסמן, תולדות הספרות היהודית, עמ' 548.
22 יוחר התרגום של זוסמן גלוגאו (Sussmann Glogau) משנת 1785 לתורה ולמגילות שהיה "תשובה" אורתודוקסית לתרגום של מנדלסון. ראו פיינר, ההשכלה, עמ' 271-272; אלטמן, משה מנדלסון, עמ' 382-383. התרגום הזה מתואר כ"חוכבני" ואף כ"פרימיטיבי". לא עלה בידינו להשיג עותק שלו.

23 יואלזון, כתבי הקודש, תרגום החומש ונביאים ראשונים.
24 צונץ, עשרים וארבעה ספרים. זהו התרגום היהודי הראשון של כל המקרא לשפה הגרמנית.

מהדורת 1997 הודפסה בישראל.

25 זלומון, תנ"ך עממי. שמו העברי: אשר בן יוסף (מפולדה).
26 פיליפזון כתבי הקודש; מנקין, התנ"ך אבר ליהודים.
27 אוארבך, תנ"ך זעיר.
28 הירש, החומש.
29 וולגמוט ובלייכרודה, חמישה חומשי תורה.
30 מהדורות רבות (Auflagen) אינן אלא הרפסות של מהדורות קודמות.
31 הרקסהיימר, עשרים וארבעה ספרים; פירסט, תנ"ך מאויר.
32 מ' בוכר ופ' רחנצווייג, לצרוס גולדמידט, נ"ה טור-סיני וכו' יעקב (Benno Jacob).
33 גרינספאן, היהודים כמתרגמי התנ"ך, עמ' 60-61; פלאוט, תרגומי תנ"ך לגרמנית; שביט וערן, תחיית התנ"ך העברי, עמ' 77-78, 139-155, 259-262, 314-320.

מהמאבקים בין התרגומים השונים, בין הנצרות הקתולית לפרוטסטנטית ובתוך הנצרות הפרוטסטנטית עצמה.³⁴

ב. שמעון בדנפלד – דיוקנו של חוקר ופופולריזאטור

את התרגום הראשון של התנ"ך לגרמנית שהופיע במאה ה-20 וכלל מבחר מתוך הספרים החיצוניים (ספר מקבים על שני חלקיו וקטעים מתוך ספר חֲכֵמַת שלמה וספר בן־סירא) עשה הרב ד"ר שמעון בדנפלד (1860, סטאניסלאב, גליציה-1940, ברלין).³⁵ המהדורה הראשונה שלו יצאה בשנת 1903. מ"י ברדיצ'בסקי, שלא החשיב – בלשון המעטה – את ברנפלד כחוקר, ציטט בכל זאת ממאמד שנכתב עליו:

הביבליאה היא בידו של ברנפלד זה יותר מארבעים שנה, והוא מקיים בה בלי הפרזה 'והגית בה יומם ולילה'. שפת הביבליאה היא לו לשון היום. ועולמו הוא עולם הביבליאה, בה הוא אזרח ובשאר העניינים הוא בכחינת גר ותושב.³⁶

נקדים כמה פרטים ביוגרפיים על ברנפלד ועל רוכו בחקר המקרא כדי להבהיר מדוע ראוי תרגומו הנשכח לבחינה:

ברנפלד היה דמות מוכרת ברפובליקת החוקרים ואנשי העט היהודים ברבע האחרון של המאה ה-19, ובמידה רבה גם דמות יוצאת דופן בתוכה. לאחר שמשפחתו עקרה ללבוב בשנת 1872, נחשף ברנפלד להשכלה, הרחיב את השכלתו הכללית והחל לפדסם מאמרים ב'המגיד'. בשנת 1881 נקרא על-ידי מיכאל לוי ראדקינזון (מיכאל דודיקסון) לעדוך את העיתון, תחילה כליק שעל גבול פרוסיה המזרחית ורוסיה, ואחר־כך בקניגסברג שבפרוסיה המזרחית (לימים קלינינגרד). הוא עבד לברלין ולמד היסטוריה ופילוסופיה באוניברסיטת ברלין וקיבל בשנת 1885 תואר ד"ר בבית־הספר הגבוה למדע היהדות בברלין (Akademie für die Wissenschaft des Judentums in Berlin). מ-1885 עד 1894 כיהן בתפקיד רב ראשי של העדה הספרדית בבלגרד, ומאז 1894 ועד

34 על תרגומי התנ"ך לאנגלית ראו ברנס, התנ"ך באנגלית. על המחלוקת סביב תרגום התנ"ך לאנגלית לפני הופעת תרגום המלך ג'יימס ראו בין השאר גרינסלייר, תולדות התנ"ך; מקנזי, התנ"ך אבר ליהודים.

35 ברנפלד, כתבי הקודש. לפרטים ביוגרפיים על ברנפלד ראו ברנפלד, זיכרונות (לימי הילדות והנוער); מיזל, שמעון ברנפלד.

36 מיכה יוסף ברדיצ'בסקי (בן־גריון). ראו ברדיצ'בסקי, מאמרים, עמ' רטז-רב.

מותו בשנת 1940 חי בברלין והתפרנס מכתובה. הוא מת עדיירי, עיווד וכמעט נשכח מלב, אף שהיה אחד המחברים הפודיים בקרב כותבי המאמרים בענייני ציבור היהודים בני זמנו. בשנות פעילותו הארוכות יצאו מתחת עטו עשרות רבות אם לא מאות מאמרים פובליציסטיים בעיתונות העברית, היהודית־גרמנית וייריש, שעסקו בנושאים פוליטיים, בענייני דיומא ובתחומי תרבות, ספרות ומדע. עוד פרסם ברנפלד ספרים רבים בגרמנית ובעברית על תולדות ישראל, התרבות היהודית וההיסטוריה של האסלאם ושל הנצרות³⁷ וגם כתב מבוא ספרותי־היסטורי עברי מקיף לכתבי הקודש, ובו לא הצניע את השקפותיו הרדיקאליות.³⁸ ביום הולדתו ה-60 הכתיר אותו הירחון היהודי Ost und West בתואר "אחד הפופולריזאטורים המצליחים והפודיים של מדע היהדות בספרות העברית", ו"מי שעבודתו הייתה בין הגורמים מחוללי־התקופה", הגם שהוא "נראה לפעמים כמלקט, כפופולריזאטור, ולמעשה היה גם זה וגם זה".³⁹ תרגומו לתנ"ך תואר כהישג ברמה הגבוהה ביותר שבא לו על סמך היכרות מעמיקה עם מחקר ביקורת המקרא ועם הפרשנות היהודית העתיקה והשילוב המוצלח ביניהם. ברנפלד עצמו, הוסיף, ראה בתרגום את אחד משיאי יצירתו.⁴⁰

אי אפשר שלא לתהות אם רק תחושת שליחות היא שהניעה את ברנפלד לקחת עליו את המשימה התובענית של תרגום מלא של התנ"ך ותרגום כמה מהספרים החיצוניים ולהוסיף עוד תרגום על התרגומים הרבים שכבר נמצאו בשוק. דומה שהמניע העיקרי למפעל הזה היה שברנפלד, שלא היה קשור למוסד מחקר ולא קיבל עזרה כספית מגוף כלשהו אלא היה "כותב חופשי" (freelance), קיווה להפיק רווחים מן התרגום. ואכן, לאחר הופעת המהדורה הראשונה נדפס בעוד שש מהדורות, ושתיים מהן היו מיועדות "לכית הספר ולבית".⁴¹ על המהדורות האלה כתב ברנפלד שנועדו לעודד בכני הנעורים את האהבה לכתבי הקודש, לקרב אותם לספרות המקרא ועל ידי זה "להבטיח את המשך קיום היהדות לנצח נצחים".⁴²

אף שתרגום התנ"ך של ברנפלד זכה להצלחה מסחרית גדולה ונמכר בכ-100

37 בין ספריו בעברית: דור חכם, תרנ"ז; דור תפוכות, תרנ"ז-תרנ"ח; תולדות הריפורמציון הדתית בישראל, תר"ס; ספר הרמעות, תרפ"ד-תרפ"ו; מבוא ספרותי־היסטורי לכתבי הקודש, תרפ"ג-תרפ"ט.

38 על כך ראו להלן.

39 שטרטיט, פני הספרות.

40 מיזל, שמעון ברנפלד.

41 צונץ ועמיתיו הביעו עור בשנת 1837 את התקווה, שתרגום המקרא לגרמנית יטיב את חותמו על "בית הספר ועל הבית (היהודי)". צונץ, עשרים וארבעה ספרים, עמ' IV.

42 מתוך ההקדמה למהדורת הנוער, עמור V.

עם אחד רווקא (Volksgenossen). זהו עיקרון שלא היה מוכר לעמי התרבות בתקופת חיבור התורה. קביעות ברוח זו חוזרות בכל ההקדמות למהדורות של התרגום עד לשנת 1937, והן הר לדברי מנדלסון:

והנה אנחנו כל עדת ישראל מאמינים, שכאשר כתב מרע"ה [משה רבנו עליו השלום] את תורתו כן היא עתה בידינו היום, לא נשתנה בה דבר מאז עד עתה, ולא קרה לה כאשר יקרה לספדי חול [...] מעתה אין ספק שמרע"ה [משה רבנו עליו השלום] שמע את כל דברי התורה מפי הגבורה.⁴⁵

ואולם ברנפלד לא נרתע מלהציע השערות שהיו ניגוד גמור לתפיסה המסורתית בכל הנוגע לחיבור חמשת חומשי התורה ולחיבור הספרים ההיסטוריים והציג דעות "כופרות" שסתרו לגמרי את הדברים לעיל. בספרו משנת תרס"ט (1909), כלומר, שבע שנים לאחר שיצאה המהדורה הראשונה של תרגומו, כתב ברנפלד במאמר "תקופת היצירה בספרותנו הקדומה (מזמן גלות בבל עד זמן גלות רומי)": "ספר התורה, שנעשה ונשתכלל כספר שלם נפלא בתכנון וצורתו, בכל היקפו הנכחי, דק בזמן בית שני, וסוף יצירתו יהיה באחרית ימי מלכי פרס".⁴⁶ בספרו המקיף על תולדות הספרות העברית,⁴⁷ שבו סיכם את השערות האסכולה של ביקורת המקרא הגבוהה, כתב ברנפלד בראש הפרק על אודות תחילת הספרות העברית:

מצבות הזיכרון העתיקות ביותר בשפה העברית שבידינו נמצאות בספרות המקראית. אשר לסיפורים ולתיאורים ההיסטוריים, נאמד כצדק, שניכרת בהם שלמות סגנונית גבוהה שמצביעה על כך, שאין הם מונחים בפנינו בצורתם המקורית, כי אם עברו עיבודים והשלמות רבות (einer mehrmaligen Um- und Ueberarbeitung).⁴⁸

לאחר שסקר את שכבות תורה דן ברנפלד בתהליך חיבורו של ספר דברים וטען שעריכתו הסופית נעשתה בזמן גלות בבל. להשקפה "הרדיקאלית" על תהליכי הכתיבה והעריכה של ספרי המקרא נתן ברנפלד ביטוי בספרו העברי מבוא ספרותי-היסטורי לכתבי הקדש.⁴⁹ הנחת היסוד שלו היא: "בספר התורה וגם

45 מנדלסון, אוד לנתיבה, עמ' 6; 9.

46 ברנפלד, תקופת היצירה בספרותנו, עמ' 39.

47 ברנפלד, ספרות היהודים.

48 שם, עמ' 13.

49 ברנפלד, מבוא ספרותי-היסטורי. מבוא קודם למקרא בשפה הגרמנית הוא של יהודה

אלף עותקים, ואף ששתי המהדורות האחרונות שלו ראו אור בימי השלטון הנאצי בשנים 1936 ו-1937, הוא כמעט שאינו מוזכר במחקרים על תרגומי התנ"ך.⁴³ היו כמה סיבות להתעלמות הזאת: הטענה שלא חידש כמעט דבר מתרגומי קודמיו והעובדה שלברנפלד היה מעמד משני – אם לא שולי – במרחב של המחקר ושל ספרות המחקר של יהודי גרמניה, והוא נחשב, כאמור, חוקר מן "הדרג השני", לא יותר מפופולריזאטור. נראה שהרימוי הזה הקריין על יחס המחקר לתרגום התנ"ך שלו.

ג. ברנפלד ומחקר המקרא

ברנפלד פנה לתרגם את התנ"ך לאחר שנים רבות שבהן כתב חיבורים על התנ"ך ועל מחקר התנ"ך. באותם ימים גילה ברנפלד עמדות שונות ואף סותרות כלפי ביקורת המקרא הגבוהה ולמה שכינה "הכת של [להאוזן]". בספרו הראשון הוא כתב דברים נחרצים בגנות אסכולת ולהאוזן:

אסכולה של המתקדמים מבקרי המקרא, שחוכמתם מתבטאת בעיקר בכך, שהם מכריזים על כל מה שהמקרא מספר כעל בלתי מהימן [...] בסופו של דבר נהרסה ביקורת המקרא עקב בערותם של חסידיה, רוב החוקרים הדינאיים נטשו אותה ולאחרונה הושלכה לאשפתות על-ידי האשורולוגיה (zuletzt noch von der Assyriologie über den Haufen (geworfen)).⁴⁴

כמבוא לתרגום התנ"ך חזר ברנפלד על הביקורת הזאת והצהיר:

'תורת משה' או 'ספר התורה הקדושה', הוא הספר הראשון והעתיק ביותר בכתבי הקודש, והוא גם המשמעותי ביותר. משה כתב את הספר הקדוש הזה בהשראה אלוהית, בזמן נדודי ישראל במדבר [...] הטקסט של הספר הקדוש הזה נמסר לנו והגיע אלינו ללא שינויים [...] ולא ייתכן, שמישהו היה מעז להבניס בו שינוי (ההרגשה שלנו).

ברנפלד הוסיף שכתורה נמצאים כל נכטי הרעיונות הנבואיים הנעלים על אודות האנושות ועל אהבת האדם הפורצת את גבולות השבט (über die Stammesgrenzen hinausgehende Menschenliebe). בתורה מודגשת השאיפה לדכא את האהבה העצמית לטובת אהבת הזולת, שאינה מוגבלת לבני

43 הוא אינו מוזכר בלוונסטין, תולדות היהודים בעת החדשה.

44 ברנפלד, ספר הספרים, עמ' V-VII.

במקצת ספרים אחרים בתנ"ך אנו מוצאים יסודות שונים, שלפעמים סותרים זה את זה. הסתירה אינה רק בפרטים אלא גם בתוכן העניינים, ובעיקר במושגים הדתיים, ו'אי אפשר להחליט, כי הספרים האלה ניתנו מרועה אחר'". בהמשך דבריו הוא קובע:⁵⁰

ספר התורה, כפי שהוא נמצא בידינו עכשיו בהיקפו ובצורתו, הוא כלי-ספק פרי סדר אחר סדר כמה פעמים. ולא רק בכללו נסדר פעם אחר פעם ונוספו בו פרשיות או קבוצי-פרשיות שונים, אלא גם בקבוצי-פרשיות אנו מוצאים סימני עבוד אחר עבוד. ובכל פעם שנכנס קובץ שלם של פרשיות שהיה תחילת ספר בפני עצמו, אל ספר התורה, היה מן הצורך, להתאים את החלק אל הכלל ולהמציא לו חבור לזה שלפניו ושלאחריו. ועם-כל-זה לא נמחו רשמי אחרים של הקטעים. בכמה חלקי התורה אנו מכירים היכן ובאיזה אופן נתחברו (עמ' צד); ההדגשות במקור).

בהקדמה לפדק "בְקֶרֶת המקרא עד זמננו" (עמורים ג-כד) כתב ברנפלד שהחלק הסיפורי וההיסטורי לא היה שייך תחילה לספר-התורה אלא "נספח לו בגמר סדרו", והוא מורכב מיסודות נבדלים, מקצתם אגרות מקודיות ומקצתם מדרש אגדה. סדר הזמנים של הרובד הסיפורי נקבע במאוחר, "מה שגרם לערכוב הסדר" (עמוד כב). למסקנה זו הגיע על סמך המחקר הפילולוגי והמחקר הספרותי-היסטורי של התנ"ך, שהובילו אותו ל"דרך החרשה" המוצגת בספרו. בד בבד כתב שאינו מסכים להשערת המקורות מבית מדרשו של ולהאוזן "בענין יחוס ספר תורת-הכהנים לשאר המקורות; לפי סברתי יש להבחין גם במקצוע זה בין מקורות שונים, שהם שייכים אמנם לזמן בית שני, אכל אינם מיסוד אחר" (עמ' ה). כלומר הוא לא רחה את השערת ולהאוזן שתורת הכהנים (מקור P, קיצור של Priesterkodex, ובאנגלית: Priestly Document)⁵¹, היא מימי בית שני, אלא סבר שהיא מורכבת ממקורות שונים. האגרות, היצירות

אריה לודביג בלאו (1861-1936), פדופסד למקרא, ללשון עברית וארמית ולתלמוד בבית המדרש לדבנים בבודפשט. ראו בלאו, מבוא לכתבי הקודש.
50 לסקירה מקיפה בעניין זה ראו שביט וערן, תחיית התנ"ך העברי, עמ' 137-139; 367-369. שביט וערן מגיעים למסקנה: "Bernfeld presented the Hebrew reader with the most radical version of the influence of Bible criticism" וראו שביט וערן, מלחמת הלותרות, עמ' 70-71.
51 ולהאוזן שיער שהמקור הכוהני משקף את הגישה התיאוקראטית של היהדות, שעליה התבססו הפרושים והיהדות הרבנית. לסקירה בעניין זה ראו הופמן, סוגיות בביקורת המקרא.

הפיוטיות, המעשיות והמדדשים הוכנסו לספר התורה בידי "המסדר האחרון" (עמוד ט).

הרברים האלה עוררו עליו ביקורת חריפה. למשל, יוסף קלוזנר הזהיר את תלמידיו לבל יושפעו מרעותיו של ברנפלד המוצגות במבוא לכתבי-הקודש:

ברנפלד אינו כורע ברך לפני המלומדים הנוצריים מבקרי כתבי-הקודש; ואף-על-פי-כן קיבל את כל 'חירושיהם', ואפילו את הקיצוניים ביותר שבהם. לפי דבריו, יש חלקים ירועים בתנ"ך, שהם מסוּף בית-שני. רבר זה לא עלה על דעתו של אדם, שהוא מכיר בתקופה זו כאמת ומוציא משפט על התנ"ך בזהירות.⁵²

לדעת קלוזנר, חיבוריו של ברנפלד על התנ"ך מלאים טעויות וסתירות, וניברים בהם שטחיות, חוסר דיוק מרעי וחוסר זהירות מרעית. רעה שלילית דומה מובאת בספרו של מאיר וקסמן (Waxman), שמצא אצל ברנפלד רמה גבוהה של למדנות וירע אבל ביטל את מסקנותיו כחסרות שחר. "הידע הרב שברנפלד הפגין במבוא אינו מסובב", כתב וקסמן, "בצורה ביקורתית ושיטתית, והמבוא נכתב בלי לבטא לתנ"ך אהכה ורגשי כבוד, כפי שצריך לצפות מחוקר יהודי במעמרו של ברנפלד":

לא נקודת המבט הביקורתית או הדריקלית המונחת ביסוד העבודה, היא המעידה על העדר הרוח הזאת, אלא הבאת הביקורת לקיצוניות, תוך כדי סילוק כל המסורות, ללא צל של נקיפות לב. ההשערות והטענות נעדרות הוכחות מוצקות ואיתנות היכולות לשמש ערות לטענות האלה.⁵³

ר. המבוא לתרגום ועקרונות התרגום

אחד החידושים בתרגום ברנפלד הוא שלא הסתפק בתרגום עצמו אלא הקדים לו מבוא, שהוא המבוא המקיף ביותר שנכתב בגרמנית לתנ"ך בידי יהודים עד תחילת המאה ה-20.⁵⁴ המבוא כולל סקירה של כל ספרי התנ"ך ושל תולדות התרגומים מתרגום השבעים ואילך ומבואות מפורטים לתנ"ך ולספרים החיצוניים. המבואות נותנים תקציר של תוכן כל אחד מהספרים, זמן חיבורו

52 קלוזנר, יוצרי-תקופה, עמ' 153.
53 וקסמן, תולדות הספרות היהודית, עמ' 658.
54 מבואות לספרי המקרא נכתבו עוד בשנות ה-40 של המאה ה-19 בתרגומיהם לספרי המקרא של סלומון, הרקסהיימר ולורוויג פיליפזון.

מקבים א-ב וקטעים מתוך ספר חכמת שלמה וספר בן-סירא. לדעתו, בספרים החיצוניים מתבטאת תודעת העליונות של היהדות על ההלניזם. במבוא לספרים האלה הוא הביא סקירה רחבה של הרקע ההיסטורי ושל זמן חיבור הספרים לשיטתו, והוא מסכם: "זמננו רומה לזמן ההוא כמוכנים רבים. מהספרים [...] שאבו אבותינו הרבה אהבה ואמונה ביהדות בעיתות של מצוקה קשה ומחלוקת [...] והם יכולים להיות לתועלת רבה גם לנו."⁵⁵

נספח אחר הוא לוח משווה של ההיסטוריה המקראית מיציאת מצרים ועד מלכות יוחנן הורקנוס, "מבוסס על המחקרים החדשים ביותר", וטבלת מידות, משקלות ומטבעות של ימי המקרא.

במבוא סקר ברנפלד גם את התרגומים לתנ"ך ואת תולדות פרשנות המקרא היהודי. סקירת הפרשנות בעת החדשה דנה בעיקר במפעל התרגום של מנדלסון ועמיתיו, והוא ציין את ההשפעה הגדולה שהייתה לתרגום החומש על "תולדות התפתחות עמנו."⁵⁶ אבל ברנפלד לא טרח להזכיר אפילו אחד מן המתרגמים לשפה הגרמנית ופרשני התנ"ך שכתבו בתקופה שבין התרגום והביאור של מנדלסון ותלמידיו ובין הופעת התרגום שלו עצמו, לבר מן התרגום לספר תהילים של יואל בדי"ל (1762-1802) ואזכור שמו של שמשון רפאל הירש. על התרגומים האלה טען שהם התחשבו רק בשפה העברית, במילה העברית ובסדר המילים הנהוג בעברית מתוך שעבוד גמור למקור העברי, וכך הפריעו למי שלא יכול לקרוא את הטקסט במקורו ולהבינו. לדעתו, כל המתרגמים שלאחר מנדלסון לא היו בקיאים די הצורך בשפה העברית, ורובם חסרו גם טעם ערין וחוש לשוני (der feine Geschmack und das Sprachgefühl), שכה הפליא במפעלו של מנדלסון. אפשר רק לשער שדבדי הביקורת האלה לא עוררו כלפיו אהדה רבה. שלא כמנדלסון, שייעד את תרגומו לאליטה התרבותית שבקרב יהודי גרמניה של זמנו,⁵⁷ ברנפלד ציפה שבני כל הגילים, בייחוד בני הנעורים – בנים ובנות – ישתמשו במבוא ובתרגום:

התרגום החדש הזה נאמן לרוח המקורות, ברוד וקל להבנה. אנו מקווים, שהתרגום הזה של הספר הנשגב ביותר והיפה ביותר יביא בעקבותיו קוראים ומעריצים חדשים. תפקידנו ושאיפתנו להביא את דבר האלוהים למשכנות ישראל ולעשותו שוב לספר משפחתי ראוי, כפי שהיה בימי קדם, לשלום ולברכה לעם ישראל. מי ייתן ויעד זה יושג!

55 מתוך מהדורת הנוער, עמוד 451.

56 כרנפלד, דור תהפוכות, עמ' 126.

57 ויינברג, תרגום מנדלסון, עמ' 206.

ועדיכנו המשוער וסיכום הרעיונות העיקריים שלו. במבוא הזה נזהר ברנפלד מהבעת דעות "רדיקאליות", כגון אלה שביטא במבוא הספרותי-היסטורי.

נביא במה רוגמאות: כאמור, המבוא לתורה פותח בהצהרה על המקור האלוהי של הספר ועל משה, שכתב אותו מפי הגבורה. לאחר מכן נמסר תקציר של תוכן כל אחד מחמשת הספרים, המסורת לחלוקתם לפרשיות שבועיות, מסורת ההפטרה לכל פרשה ומנהג הדרשה בשבתות. במבוא לספרי המלכים כתב ברנפלד: "ספר המלכים [על שני חלקיו] הוא אחד מספרי ההיסטוריה הטובים ביותר בזמן העתיק, שולטת בו פרגמטיות היסטורית, כפי שלא ניתן למצוא טובה ממנה בהרודוטוס". על-פי השקפת מחברו, מונהגים עמי העולם על עקרונות המוסר וההיסטוריה של המין האנושי, והיא משקפת את עקרונות המשפט העולמי. זמן חיבורו הוא בערך שנת 560 לפני הספירה, בימי גלות בבל. במבוא לספרי הנביאים האחרונים נאמר: "עם ישראל קיבל משמעות כל כך רבה בתולדות העמים הודות לספרי הנבואה", שהגיעו "לרום הפעילות האוניברסאלית [...] ובהמשכה היא הייתה לנושא כל השאיפות המוסריות [...] נביאי ישראל היו ברוחניות הנציגים של השלמות המוסרית ויוצרי הספרות הפיוטית של ישראל". על ספר יונה הוא כתב שהנביא הזה לימד אותנו "לראות את כל בני האדם יצודי אלוהים, ולהאיר פנים לכל אדם כמו לכני העם היהודי". במבוא לספר ישעיהו קיבל ברנפלד את טענות המחקר בעניין זמן חיבור הספר וכתב: "אין לשייך את כל הנאומים של ישעיהו, שבספר המקראי אחרו יחד, לישעיהו עצמו. יותר ממחצית הנאומים נאמרו כפי נביאים אחרים". הוא הציע את ההשערה שפרקים מ-10 הם פרי עטו של נביא אחד ("ישעיהו השני"), שחי כ-200 שנה לאחר ישעיהו המקורי, ונאומיו צורפו לדברי קודמו בספר אחד. ישעיהו הראשון היה הנביא הראשון שייחס לעם ישראל משמעות אוניברסאלית, ועליו הוטל להפיץ בין עמי העולם את האמונה באל שאינו נראה ובוזה להעלות את האנושות לדרמה מוסרית עליונה. ישעיה השני הוא נביא הנחמה, שייעודו לרומם את הרוח הנכאה של גולי בבל. על ספר משלי כתב ברנפלד: "הספר אמנם ישן, אך לבטח לא מיושן. מרבית החוכמה נכתבה גם לזמנים שלנו ולימי הנצח". הספר, שזמן עדיכנו בימי המלך חזקיהו, משקף את רוח עם ישראל. על ספר איוב, ש"זהו החיבור הדתי-פילוסופי הראשון בספרות העולם, בעל ערך פואטי ומלא בדעיונות גבוהים. הספר עוסק בשאלות החשובות ביותר שהעסיקו את לב בני האדם מאז ומתמיד, בהנהגת ההשגחה האלוהית, בתכלית כל ההתרחשויות ובמשמעות הקיום האנושי. זמן חיבורו הוערך כמאה התשיעית או השמינית לפני הספירה, והוא משקף את תרבות ממלכת אפרים".

כנספח לספרי הקודש צירף ברנפלד מיוחד תרגומים מתוך הספרים החיצוניים:

את העקרונות שהנחו אותו כמלאכת תרגום הגרדיר ברנפלד כדלהלן:

1. נאמנות טקסטואלית לנוסח המסורה ולתנועות ולטעמים על סמך המסורה (masoretische Vokale und Akzente) ורבקות במשמעות המילולית. כך נמסרת לקורא המילה הכתובה כפי שהיא רווחת זה אלפי שנים בקרב היהודים.
2. תרגום נאמן למשמעות ולמילה, המביא בחשבון הן את המילה הן את ההקשר שלה בתוך המשפט.
3. תשומת לב להגשה מוכנת וקריאה של התרגום, לעיתים תוך כרי סטייה מן המשמעות המילולית המקורית של ביטוי או של ניב.
4. התחשבות במחקרים החרישים על משמעות המילים, בייחוד של מילים נדירות, שבעבר תורגמו תוך התבססות על ניחוש של פשוט. על המתרגם להיעזר בממצאים החדשים של המחקר האשורולוגי, בייחוד במחקרו של האשורולוג פרידריך דליטש (Friedrich Delitzsch, 1850-1922).⁵⁸ ברנפלד הסכים עם דליטש שהשפה העברית קרובה מן הצד האיטימולוגי לאשורית ולארמית יותר מלעברית. לפיכך הוא נוקט תרגום נאמן למילה העברית כשהוא מתחשב ברוח השפה הגרמנית וככללי התחביר העברי. תרגום התנ"ך שהוא מגיש לקורא, כתב ברנפלד, נעשה ברבקות מלאה בטקסט המסורתי (Wir halten uns streng an den masoretischen Text).

ה. בין צונץ לברנפלד

ברנפלד העיר שהמודל שהיה לנגר עיניו היה תרגום התנ"ך לאיטלקית של שמואל רוד לוצאטו (שר"ל), שיצא בין 1858 ל-1875. את שר"ל העריך משום ששלט היטב, לדעתו, בכל מכמני השפה העברית, הבין את רוח השפה, הכיר את החידושים של מדע הלשונות, אך בר כבד כיבד את נוסח המסורה ואת טעמי המקרא. תרגום שר"ל לאיטלקית, כתב ברנפלד, הוא התרגום הטוב ביותר והיסודי ביותר לשפה מודרנית ועומד בשורה אחת עם תרגום אונקולוס. לאמתו של רבר, תרגום שר"ל שימש לברנפלד בסיס, בעיקר לתרגום התורה וספר ישעיהו, שכן בפירושו שכתב שר"ל לספרים האלה הוא הסביר את עקרונות התרגום שלו.⁵⁹ אמנם גם כספרים האחרים שימשו את ברנפלד עקרונות

הפרשנות של שר"ל, ואולם הוא סטה מהם במקומות שלדעתו נדרשה נאמנות גדולה יותר למקור העברי ונימק שהכרעותיו מבוססות על 30 שנות לימוד מעמיק במחקר השפה העברית וכשיטת טעמי המקרא.

האם ברנפלד הרחיק את עדותו לשר"ל כדי לטשטש את חובו לצונץ ולשותפיו לתרגום התנ"ך? מיכאל ברוקה (Brocke) סבור שהתרגום של "צונץ שימש בסיס לתרגומו של שמעון ברנפלד", ולא זו בלבד שברנפלד לא היה מקורי, אלא הוא העתיק בלי כושה מהתרגום של צונץ והתכחש לחובו.⁶⁰ נבחן את הטענה הזאת באמצעות השוואה בין שני התרגומים. נפתח בתרגום פרק א' בספר בראשית ונמשיך בכמה פסוקים נבחרים מספרים אחרים בתנ"ך. השאלה המרריכה אותנו היא אם עמדתו ה"דאדיקלית" של ברנפלד בכל הנוגע לחיבור התנ"ך בכלל והחומש כפרט השפיעה על הנורמות התרגומיות שנקט. כאן נבחין בין הכרעות לשוניות ופואטיות ובין הכרעות אידיאולוגיות בתרגומו, אם היו כאלה.

1. תורה

מבראשית פרק א' תרגם ברנפלד כמחצית הפסוקים (14 מתוך 31) כלשונם או כמעט כלשונם, בסטיות קלות, מתוך התרגום בעריכת צונץ.⁶¹ לדוגמה:

בר' א' 1: "בראשית כרא אלהים את השמים ואת הארץ".
שם, 31: "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ויהי ערב ויהי בקר יום הששי".

I: Im Anfang schuf Gott den Himmel und die Erde.

31: [Und] Gott sah nun alles, was er *geschaffen* [Zunz: *gemacht*] hatte, daß es sehr gut war. Und es ward Abend und ward Morgen – der sechste Tag.

עם זה יש בתרגום ברנפלד גם סטיות ניכרות מן התרגום של צונץ. לדוגמה, את הביטוי "וידוח אלהים מרחפת על-פני המים" (שם, 2) הבין ברנפלד בעקבות רש"י ורשב"ם: *ein göttlicher [mächtiger] Wind wehte über dem Wasser – über dem Wasser – und der Geist Gottes schwebend über der Fläche der Wasser*

60 ברוקה, תרגומי המקרא, עמ' 36. ברנפלד כולל את צונץ עם חכמי המאה ה-19, ש"תלמידיהם אנו ומימיהם אנו שותים", ברנפלד, רור חכם, עמ' 8-9, אף כי, כאמור, לא הוכיר את צונץ במבוא לתרגום התנ"ך.

61 מתרגם ספר בראשית היה הרב היימן ארנהיים (Arnheim) מגלוגאו (1865-1796).

58 פדטים על פעילותו ראו שביט וערן, מלחמת הלוחות, עמ' 70-71.

59 לוצאטו, חמישה חומשי תורה; ספר ישעיה.

לתרגום המילים "נפלו פניך". תחילת פסוק 7 מתורגמת אצל ברנפלד: ,Wenn du gut tust, wirst du erhört, wenn du aber nicht gut tust ואילו צונץ תרגם: Ist dem nicht so? Du bringest schöne Gabe: oder bringest sie nicht ein Bündniß⁶⁴ בכמה דרכים. מנדלסון לא היה עקיב בתרגום המונח: *zerschneiden* (וכך תרגמו אונקולוס ויונתן: גזר, ופירש רבנו בחיי: מכותר ככהמה), *errichten, machen, stiften*, ואילו ברנפלד בעקבות הדקסיהימר, וולגמוט ובלייכרודה ואחרים השתמש בעקבות במונח *einen Bund schließen*, ומתרגמים אחרים תרגמו *einen Bund errichtet* (צונץ) או *einen Bund errichtet*. את המילים "כתנת פסים" (בר' לז 3) תרגם צונץ כמו מנדלסון: *einen bunten Rock*, ובמובן הזה אך במילים אחרות תרגמו גם המתרגמים האחרים, לדוגמה, סלומון: *ein buntes Gewand*; הירש: *einen verbrämten Rock*. ברנפלד הלך בעקבות צונץ בתרגום שנועד לקודא המבוגר אבל שינה את דעתו בתרגום שיוער לבני הנעורים: *einen langärmeligen Rock*, וקיבל את פרשנות בראשית דבה (פ"ד, ג-ד): "פסים שהיתה מגעת על פס ידו", ושל רבנו בחיי: "שהיתה גדולה ומכסה שתי פסות ידיו".

את הפסוק בשמות ג 14 – "ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה ויאמר כה תאמר לבני ישדאל אהיה שלחני אליכם" – תרגם ברנפלד כמעט מילה במילה על-פי תרגום צונץ: ברנפלד:

Da sprach Gott zu Mose: Ich werde sein, der Ich bin. Also sprich zu den Kindern Israel: Ehjeh [der immer Seiende] sendet mich zu euch.

צונץ:

Da sprach Gott zu Moscheh: Ich werde sein der Ich bin. Und sprach: Also sprich zu den Kindern Israel: Ehejeh sendet mich zu euch.

אחרים תרגמו את הפסוק הזה בדרכים אחרות. לדוגמה, מנדלסון: *das ewige Wesen, welches sich nennt, ich bin ewig, hat mich zu euch⁶⁵ gesandt*

לשון הווה, ושלא כמנהג מתרגמים אחרים.⁶² את המילה "רקיע" (שם, 8-6) תרגם ברנפלד ל-Firmament, ואילו צונץ תרגם בעקבות מנדלסון ל-Ausdehnung; את המילים "ברקיע השמים" (שם, 17) – an den Himmel, וצונץ – *an die Fläche des Himmels*, ומתרגמים אחרים השתמשו במילים גרמניות אחרות: *Himmel, Feste, Ausdehnung, Himmelswölbung*; פסוק 11 – "תדשא הארץ דשא עשב", מתורגם אצל ברנפלד: *es bringe die Erde hervor frisches Grün*, ואילו צונץ, שוב בהשפעת מנדלסון, תרגם: *es lasse hervorsprießen die Erde*; פסוק 14: *Gesproß*; "והיו לאתת ולמועדים ולימים ולשנים", אצל ברנפלד: *sie seihen zu Zeichen der Zeitabschnitte für Tage und Jahre*, ואצל צונץ, גם כאן בעקבות מנדלסון: *sie seien zu Zeichen und Zeiten und zu Tagen und Jahren*; פסוק 20: "שדך נפש חיה", מתורגם אצל ברנפלד *von Tieren aller Art*. וצונץ תרגם: *Laßt uns Menschen schaffen*; פסוק 26: "נעשה אדם", בתרגום ברנפלד: *Laßt uns Menschen schaffen*.

בתרגום בר' ג 8 – "וישמעו את קול יהוה אלהים מתהלך לרוח היום", ברנפלד הוא היחיד מכל המתרגמים שקיבל את דעת המרקוק רבי יונה אבן-ג'אנח: "כי הטעם והארם מתהלך בגן לרוח היום".⁶³ *Darauf hörten sie, wandelnd im Garten an der Ostseite, die Stimme Gottes, des Herrn*. המתרגמים האחרים, בהם מנדלסון וצונץ, קיבלו את פירוש רש"י לפסוק הזה: "שמעו את קול הקב"ה שהיה מתהלך בגן [...] לאותה רוח שהשמש באה משם וזו היא המערבית". צונץ ופירסט, לדוגמה, תרגמו כך: *Und sie hörten die Stimme des Ewigen, Gottes, wandelnd im Garten bei der Kühlung des Tages* וכיוצא בזה וולגמוט ובלייכרודה: *Gottes, des Ewigen, der in der Abendkühle im Garten wandelte*, וכן אחרים. גם את בר' ד 7-6 – "ויאמר יהוה אל-קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך. הלוא אס-תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ ואלך תשוקתו ואתה תמשל-בו", תרגם ברנפלד שלא כקודמיו, ובהם צונץ. בתרגום פסוק 6 הוא היחיר שמשתמש במילים *zeigt [...] Mißmut*

64 בעניין זה ראו ויינברג, תרגום מנדלסון, עמ' 213.

65 לסקירה ממצה בסוגיה הזאת ראו בליגהיימר, תרגומי התנ"ך בגרמניה, עמ' 25-28.

62 לנושא הזה ראו ויינבראוכ, תרגומי התורה לגרמנית, עמ' 227.

63 ראו פירוש אבן עזרא והרמב"ן לפסוק הזה.

2. נביאים

יח' ז 6: "קץ בא בא הקץ הקיץ אליך הנה באה", ברנפלד כמט זהה לצונץ.

ברנפלד: Ein Ende kommt, es kommt das Ende, es wacht gegen dich, siehe, es kommt!

צונץ: Das Ende kommt, es kommt das Ende, es wacht gegen dich, es kommt

שניהם קיבלו את פידוש מצורת ציון: ⁶⁶ "הקיץ מל' [מלשון] הקצה והערר מן השינה". אחרים, כגון פיליפזון, הבינו את הפסוק בנבואה לשמר ולחורבן: vollendend gegen dich, בהמשך לפסוק א' ⁶⁷.

אך הפסוק הקשה כחב' ג 9: "עריה תעור קשתך שבעות מטות אמר סלה נהרות תבקע-ארץ", הבין כל אחר בדרך אחרת: ברנפלד:

Du entblößt deinen Bogen. In den Wochen der Regengüsse *(sprich: Sela!). Die Erde läßt Ströme hervorbrechen

Der Text ist hier sehr dunkel; der Sinn ist nur zum Teil erraten.*

תרגום ההערה: הטקסט מעורפל מאד, ונוכל לנחש את מובנו רק בחלקו. צונץ:

Entblößt erwacht dein Bogen mit den siebenfachen Pfeilen – ein Spruch, Selah. Ströme läßt hervorbrechen die Erde.

ברנפלד חשב שמדובר בשבועות של גשמים (מטות = מטרות). צונץ הבין שמדובר בקשת בעלת שבעה חצים.

3. כתובים

בתרגום לתה' סב 4 הלך ברנפלד כמעט כמלואו בררכו של צונץ: "עד-אנה תהותתו על-איש תרצחו כלכם כקיר נטוי גדר הדרחיה".

ברנפלד:

Wie lange wollt ihr auf Menschen einstürmen, wollt ihr alle [die Leute] mörderisch anfallen, wie eine wankende Mauer, eine einstürzende Scheidewand?

צונץ:

⁶⁶ פידושי מצורת דוד ומצורת ציון על כמה מספרי הנביאים והבתוכים חזרו במאה ה-17 על-ידי ר' דוד אלטשולר ובנו.

⁶⁷ פיליפזון, כתבי הקודש.

Wie lange werdet [wollt] ihr anstürmen gegen einen Mann, ihr alle auf ihn mörderisch hereinbrechen, wie auf eine sinkende Wand, eine einstürzende Mauer?

מתרגמים אחרים הבינו את הפסוק הקשה הזה בדרך דומה אך לא כך ניסחו את התרגום. לדוגמה, שמשון רפאל הירש:

Wie lange versucht ihr Schrecken zu bringen über einen Mann, als ob ihr alle von Mord bedroht wäret, als ob, wenn eine Wand geneigt ist, der Zaun bereits niedergelegt wäre!

אמנם ברנפלד הלך בעקבות צונץ, אולם במקום שמצא לנחוי סטה מההכרעות של קורמו. לדוגמה, צונץ תרגם את המילה "איש" כפשוטה – einen Mann, כלומר איש אחר, ואילו ברנפלד הרחיב את המובן על בני-אדם בכלל. צונץ הבין את הפועל "נטוי" כמשמעות קיר שוקע (בחול), וברנפלד – קיר מט ליפול.

תה' עג 23-26: "ואני תמיד עמך אחזת ביד-ימיני. בעצתך תנחני ואחר כבוד תנחני. מי-לי בשמים ועמך לא-חפצתי בארץ. כלך שארי ולבבי צוד-לבבי וחלקי אלהים לעולם". שלושת הפסוקים הראשונים כמעט זהים.

ברנפלד:

23. Jetzt will ich beständig bei dir sein; du fassst mich bei meiner Rechten.

24. Durch deinen Rat leitest du mich und führst mich zu Ehren.

25. Wen habe ich sonst im Himmel? Neben dir begehrt ich nichts auf Erden.

צונץ:

23. Aber ich will beständig bei dir sein: du fassst mich bei der Rechten.

24. Durch deinen Rat leitest du mich, und führst mich zu Ehren.

25. Wen habe ich im Himmel? Und neben dir begehrt ich nichts auf Erden.

ואולם את פסוק 26 תרגם כל אחר בדרך אחרת:

ברנפלד:

Dir sehnt sich entgegen mein Leib und mein Herz; der Hort meines Herzens und mein Teil ist Gott ewiglich.

צונץ:

Es vergeht mein Fleisch und mein Herz; der Trost meines Herzens und mein Teil ist Gott ewiglich.

צונץ הבין את המילה "כָּלָה" במובן של כיליון, ואת "צור־לבבי" במובן של נחמה, ואילו ברנפלד תרגם "כלה" ככמיהה ו"צור־לבבי" – כמעוז.⁶⁸ מכאן שברנפלד היה היחיד מכל המתרגמים (כולל שמשון רפאל הירש) שקיבל את דעת רש"י ואבן עזרא, שפירשו את הפסוק מלשון תאוה. פירוש המילים "צור־לבבי" הוא לפי ברנפלד מחסה או מקלט (Hort), ואילו כל האחרים (להוציא אוארבך ושמרון רפאל הירש) תרגמו במובן של נחמה (Trost).

גם בתה' קכא 1 – "כשוב יהוה את־שיבת ציון", שונה תרגום ברנפלד מכל קורמיו. כל האחרים תרגמו את "שיבת ציון" Rückkehr או במילה אחרת הנגזרת מהשם הזה במובן של שיבה לארץ המולדת, ואילו ברנפלד תרגם: Als der Herr Zijon wieder herstellte, במובן של החזרת המצב לקדמותו.

מש' ל 31: "זרזיר מתנים אר־תִּישׁ וּמֶלֶךְ אֱלֻקִּים עֲמוֹ". כאן מקבל ברנפלד את תרגומו של צונץ:

Der Lendenkräftige und der Bock und der König mit seiner Heeresmacht.

המתרגמים האחרים הלכו בדרכים אחרות. למשל, פיליפזון:

Das Lendengürtige Roß, oder der Widder, und ein König, mit dem das Volk.

לפי צונץ וברנפלד נושא המשפט הוא לוחם אמיץ, ואילו פיליפזון חשב ש"זרזיר מתנים" הוא סוס מלחמה.

את הפסוק הקשה באיוב לו, 19 – "הֲיַעַרְךָ שׁוֹעֵה לֹא בְּצַד וְכָל מֵאֲמָצִי־כַח" תרגם ברנפלד:

Wer wird deinen Reichtum schätzen können, wenn du nicht mehr in Bedrängnis bist – deine große Kraft?

התרגום של צונץ, שהיה לנגד עיניו של ברנפלד, שונה ממנו לגמרי: Würde das aufwiegen dein Gebet? – Kein Gold und kein durch Anstrengung Errungenes.

צונץ קיבל את פירוש רש"י למילה "שועך": "וכי באתה לערוך צעקה

68 תרגומים אחרים לפסוקים האלה ראו כיליגהיימר, תרגומי התנ"ך בגרמניה, עמ' 32-34.

שלא תבואך שום צרה", ואילו ברנפלד הלך בעקבות אבן־עזרא: "הוא ההון ובעל ההון". תרגום "בְּצַד" לפי צונץ מלשון זהב (ולב"ג), וברנפלד מקבל את המילה כפשוטה⁶⁹.

השוואה מרגמית זו של התרגומים מביאה למסקנה שמכל קורמיו אכן הושפעו נורמות התרגום של ברנפלד בעיקר מן התרגומים של צונץ ועמיתיו,⁷⁰ ורק במידה מעטה הוא הלך בעקבות תרגומים אחרים לשפה הגרמנית.⁷¹ ואולם לא פעם הציע ברנפלד תרגומים מקוריים משלו, מהם המבוססים על פרשני המקרא. נראה שהמקוריות שלו מתבטאת בהכרעות לשוניות ופואטיות ולא בהכרעות איריאולוגיות. עמדתו ה"דריקאלית" בכל הנוגע לחיבור התנ"ך בכלל והחומש כפרט לא השפיעה על ההכרעות שקיבל, והרבה יותר השפיעו עליו שיקולים של בהירות השפה. את המילים "דשא עשב", למשל, תרגם צונץ במילה Gesproß, וכברנפלד תרגם במילים מוכנות לכל קורא: frisches Grün; במקום שצונץ תרגם את המילים "נפש חיה" Leben=Athmender השתמש ברנפלד במילה מוכנת לכול: Tiere aller Art. השימוש במילים נפוצות היה מיועד לקרב את הקורא לכתוב.

4. שיקולים חינוכיים עמדו לנגד עיני ברנפלד במהדורות לקורא הצעיר,⁷² והוא נזהר שלא להביא לידיעת בני הנעורים תרגום שיש בו רמז לנושאי מין או ליחסי מין. לדוגמה:

בר' ד 1: "ותהר ותלד את קין" – Eva gebar darauf einen Sohn, den sie Kain nannte

ה' 4: "ויולד בנים ובנות" – es wurden ihm noch Söhne und Töchter geboren

ט' 22: "וירא [...] את עֲרֹנַת אֲבִיו" – er sah die Erniedrigung בר' יז 22-26, סיפור מילת אברהם ובניו לא תורגם כלל, וכן סיפור בנות לוט (יט 31 ואילך), סיפור מסע אברהם ושרה אצל מלך גרר (פרק כ), סיפור דינה (פרק לד), סיפור יהודה ותמר (פרק לה) וכיוצא באלה. בשולי

69 על הפסוק הזה מודה רש"י: "לא ידעתי מה הוא." הביטוי הזה נמצא בפירוש רש"י לעתים נדירות.

70 על הקטגוריית השונות של נורמות התרגום ראו טורי, נורמות של תרגום.

71 ניהוף מרגישה את השפעת צונץ על יהודי גרמניה, כייחור על מתרגמי התנ"ך לרורותיהם, ער המאה ה-20. ראו ניהוף, תרגום בוכר־רוזנצווייג, עמ' 267; 271.

72 ברנפלד, כתבי הקודש לנוער.

הכותרת למגילת שיר השירים כתוב: *Das Hohelied (Umschreibung)*, דהיינו "שיר השירים, תרגום בשינוי נוסח", וניתן תקציר העלילה ומבחר פסוקים מתוך פרקים ב, ו. לא תורגמו גם פרקים שלדעת ברנפלד אין לכני הנעורים עניין בהם, כגון פרקים העוסקים בדיני הקרבת קרבנות או פרקים מ-מח בספר יחזקאל.

5. ומה בדבר שיקולים תיאולוגיים?

החשיבות של תרגום ברנפלד אינה ב"סטיות" שלו מתרגום צונץ או בהכרעות הלשוניות והפואטיות שלו אלא בשאלות כגון: האם הוסיף לתרגום תוספות בעלות אופי פרשני, ואם כן – האם היו אלה תוספות מקוריות? האם נקט בדרך שבה הלכו מנדלסון ומתרגמים אחרים שהשתדלו "לטהר" את התרגום של מושגים בתחום האמונה והפולחן מזיקה למושגים נוצריים? לדוגמה, מנדלסון תרגם "מוזבח" במילה Altar, ובעקבותיו הלכו כל המתרגמים היהודים וגם ברנפלד, עד שכובר ורוזנצווייג חידשו את המונח Schlachtstatt, שמשמעותו מקום או אתר השחיטה. גם את המילה "קרבן" תרגמו כל מתרגמי התנ"ך היהודים לרודותיהם במילה Opfer, ובהם ברנפלד, עד שכובר ורוזנצווייג חידשו Nahung, מלשון קרבה, לקרב.

הכרעה בולטת כתחום הזה היא בלי ספק ההכרעה בתרגום שם האלוהות. המתרגמים הכריעו באן בכמה ריכים. השם המפורש נזכר לראשונה כבר ב 4: "כיום עשות יהוה אלהים ארץ ושמים". רוב המתרגמים במאה ה-19 – פיליפזון, צונץ ואחרים, קיבלו את חידושו של מנדלסון לתרגום השם המפורש: der Ewige. אבל ברנפלד תרגם der Herr בעקבות תרגום השבעים (κύριος) והמסורת הנוצרית – הוולגאטה ולותר, ומתרגמים אחרים לפניו.⁷⁴ את "אלהים" תרגמו כל המתרגמים היהודים, ממנדלסון

73 בתרגום תהלים לא שמר מנדלסון על עקיבות ותרגם גם *Gott der Heilige*, ואת "יהוה ארזינו" (תה' ח' 10) תרגם *Unendlicher Gott; unser Herr*. ראו דאכרוביץ, תרגום ספר תהלים, עמ' 293.

74 בעניין זה ראו בן-חורין, תרגומי התנ"ך בגרמניה, עמ' 315; 320 (הערה a13); לוצאטו, מכוא לביקורת, עמ' 50-51 לפסוק הזה: "האל נקרא אלהים בבחינת יכולתו, והיותו ארון הטבע ובעל הכוחות בולם, והוא נקרא בשם בן ארבע אותיות בבחינת היותו נעבד והיות בני-אדם עובדים אותו, ומפני זה לא היה מקום להזכיר שם זה קודם בריאת האדם". גוטהולד זלומן כתב שאם לותר תרגם תמיד יהוה ל-*Heu*, ורק כדי שיהיה אפשר להכחין בינו ובין שם העצם הכללי הורה להרפס את שתי האותיות הראשונות כרווח או באותיות רכתי *HEH*, הדי הוא העדיף לתרגם יהוה ל-*Gott* ולהבליט את המילה על-ידי אותיות מרווחות. ראו זלומן, זיכרונות.

וער ברנפלד, Gott.⁷⁵ ברנפלד תרגם תמיד את שני שמות האלוהות לאורך כל ספרי התנ"ך, דהיינו: יהוה – *der Herr*, ואלוהים – *Gott*.⁷⁶ נבחן עור מקרה אחר, תרגום פסוק 1 במזמור פב בתהלים: "מזמור לאסף. אלהים נִצַּב בְּעֶצֶת-אֵל, בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט".⁷⁷ איך התגברו המתרגמים על ההבחנה בין "אלהים" ובין "אל", ואיך הבינו את משמעותה? פרשני המקרא פידשו שהמפורד התכוון לערה של שופטים ודיינים: "לראות אם אמת ישפטו, ואתם הדיינים עד מתי תשפטו עֹל" (רש"י); "זה המזמור נאמר על השופטים שהיו שופטים בעֹל [...] כבודו עמכם להשגיח במעשיכם [...] בקרב אלהים – בקרב הדיינים" (רד"ק). בעל מצורת דור יוצר את הקשר הבלתי אמצעי בין האל ובין הדיינים:⁷⁸ "בעדת אל – בתוך הדיינים השופטים לראות אם עושים משפט [...] יושב בקרב הדיינים, וכאילו ישפט עמהם, וכפל הדבר לחזוק". גם אבן עזרא פירש ברוח זו: "עדת אל הכבוד, שהוא עם עדת ישראל. בקרב אלהים – הם המלאכים שהם האלהים וצבא השמים בני האלהים, כי על ידי המלאכים הם כל משפט אלהים בארץ", מדובר בשופטים בני אדם: "ויש להם לישמר שלא ישפטו עֹל". אבן עזרא דאח באלוהי ישראל מקור השראה לצדק האנושי, אם באמצעות מלאכי השמים אם במישרין. לפי מנדלסון, השופטים הם נציגי האל עלי אדמות, וכך תרגם: גאטט שטעהט דא אין געטטליכער געמיינע; עד ריכטעט מיטטען אונטער ערדענגעטערן.

[*Gott steht in göttlicher Gemeinde (כך!) Er richtet mitten unter Erdengöttern*]

וה"כיאור" של ר' יואל ברי"ל לפסוק הזה: "בעדת אל, עדת הדיינים

75 צידוף שני שמות האלוהות אצל פיליפזון וצונץ הוא: *der Ewige Gott* (צונץ הוסיף פסיק בין שני השמות), וצאל אוארכך: *Gott der Herr*. על שיטתו של שמשון הפאל חידש ראו הערה 82.

76 לדוגמה, יש' מה 18: "כי כה אמר-יהוה בורא השמים הוא האלהים...אני יהוה ואין עור". "Denn also spricht der Herr, Schöpfer des Himmels, derselbe Gott...Ich bin der Herr und keiner sonst"

77 משמעות הפסוק היא שאלוהים, האל האומי של ישראל, ניצב במועצת האלים של הפנתיאון הכנעני, ש"אל" הכנעני שולט בה. לפי גרינשטיין המזמור משקף מעבר מתמונה פוליתאיסטית מוכהקת לשלב מתקדם, שבו "אלהים" (= יהוה) עומד בראש הפנתיאון או נתפס כאל האחד והיחיד. אין צורך לומר שאפילו אחד מן המתרגמים לא יכול להכיר את כתבי אוגרית. ראו גרינשטיין, הפנתיאון הכנעני, עמ' 50-51.

78 ראו הערה 66 לעיל.

ובכן, ברנפלד לא הבחין בין שמות האלוהות ולא קיבל את ההשערה שהם משקפים מקורות שונים. השערת המקורות, כתב, "עומדות בעיקר על שני השמות בכנויי האלוהות, בהבדל בין יהוה והאלהים". ואולם אין הוא מקבל את ההכחנה הזאת, שכן לדעתו אין עדות שהכינויים "יהוה" ו"אלהים" נבחרו "בריוק מרובה שאין להרהר עליו", והוסיף: "וכבר אמר אחד בהלצה שיעקב אבינו היה ישן אלהי והקיץ יהוהי." אם כן, "בזמן קדום לא היו מדייקים בזה, ולכן התייאשו החוקרים מהבחנת המקורות ע"י כנויי האלוהות". מסקנתו הייתה שאי אפשר "להעמיד את הבחנת המקורות על שניים בכנויי האלוהות".⁸⁰ כלומר לא שמות האלוהות הם הראיה לחילופי הנוסחים.

רק במקרה אחד סטה מן המסקנה הזאת, בסיפור המבול בבראשית ו-ח. לפי שיטת המקורות מרוכר בצירוף של שני סיפורים שונים הלוקחים משני המקורות J ו-P שנזכרו לעיל.⁸¹ ברנפלד קיבל את הדעה הזאת, ובספרו משנת תרפ"ג ציין:

ספור המבול שבספר-התורה הוא הרבבה של כמה ספורים שונים, ובהם אנו מוצאים את המקורים היהויים והאלהיים שעליהם העמיר אשטרוק את שיטתו המפורסמה. כבר ביררתי [...] שאין הסימנים האלה מובהקים ביותר, ואין לסמוך עליהם תמיד. אבל כאן נראים הסימנים האלה בבירור (ההדגשה שלנו. מ"ע, י"ש).⁸²

ואכן, בפרשת המבול תרגם ברנפלד "יהוה" der Herr, ו"אלהים" – Gott. ואולם כיוון שלאורך כל התרגום השתמש תמיד בשני כינויי האלוהות האלה, לא הייתה לו אפשרות לתת ביטוי להשקפתו, שכן בפרשה הזאת חילופי השמות מלמדים על מקורות שונים זה מזה.

בר' ו 8: "ונח מצא חן בעיני יהוה" – Nur Noah fand Gnade in den Augen des Herrn

בר' ו 12: "וירא אלהים את-הארץ והנה נשחתה כי-השחית כל-בשר את-דרכו על-הארץ" – Gott sah die Erde, sie war verderbt; denn – alles Fleisch hatte seinen Wandel verderbt auf Erden. לכאורה יכול השימוש ב-Herr וב-Gott בתרגום הפרשה הזאת להעיד שכאן הלך ברנפלד בעקבות הדעה בדבר האופי של המקורות השונים שלה

וירושלים; פרק בספר תהילים.

80 ברנפלד, מבוא ספרותי-היסטורי, עמ' י"ש-בא.

81 ראו דיון בעניין זה אצל הופמן, סוגיות בביקורת המקרא, עמ' 46-47 ונספח ב'.

82 ברנפלד, מבוא ספרותי-היסטורי, עמ' נו.

נקדאת כן בעבוד שהיא עושה את שליחותו בעולמו לעשו' [לעשות] משפט וצדק, אשר הם מוסדות הישוב [...] ומטעם זה יקראו השופטים ג"כ בשם אלהים [...] בקרב אלהים ישפוט, עומד ביניהם ומוכיח אותם על רשעתם".

צונץ:

Gott steht in der Gottesgemeinde, mitten unter Götter richtet er.

פיליפזון:

Gott steht in Gottesversammlung, mitten der Götter richtet er.

צונץ ופיליפזון סבורים שהמשפט נערך בקרב Götter, כלומר אלים.

שמשון רפאל הירש תרגם בעקבות מנדלסון:

Gott steht in jedem Gottescollegium, in Mitte von Richtern hält ER Gericht.

והוא מפרש:

Das dem Menschen innewohnende Rechtsbewußtsein ist Gottes Wille für die Gestaltung der Menschenverhältnisse, und jedes Richtercollegium, das zum Ausspruch und zur Verwirklichung als ein dieses Rechts berufen ist, hat sich als seine "Gottes=Verein," als ein, Gottes Zwecken angehöriges Collegium zu betrachten.

תרגום: התודעה האנושית לצדק מבטאת את רצון האל כיסוד ליחסי האנוש. כל חֵבֵר שופטים שייעורו להכריז ולממש את החוק ברוח זאת, חייב לראות את עצמו כערת אל הפועלת למען מימוש התכלית האלוהית.

ברנפלד לא נקט כשיטת צונץ ופיליפזון אלא מקבל את הפירוש המסורתי בעקבות מנדלסון:

Gott steht in der Gottesgemeinde; in ihrer Mitte richtet Gott.

כלומר הוא לא תיאר את אלוהי ישראל כחלק מפנתיאון האלים אלא ראה במילה Gottesgemeinde חבר שופטים בני אנוש, שהאל שוכן בקרבם בעת המשפט.⁷⁹

79 משה הס פירש: "אל של עם ישראל הקרוי 'אלוהים' [Elohim] [...] אחד מן האלים השמיים הקרויים גם הם 'אלוהים' [Götter] [...] פירושו באן – כמו במקומות אחרים במקרא: שופטים [Richter]. ההבדל הוא רק בזה שאלוהי-ישראל הוא השופט העליון [der höchste Richter]. "שם הקורש", לפי הס, הוא "צורת העתיד של 'הוה' [hava]. ראו הס, דומי

– אך גם ביטוי למתח שהופיע כציבור היהודי המשכיל בגרמניה בין ההשקפה המסורתית ובין התיאוריה של 'תורת התעודות' וביטוי לניסיון של חלק מן הציבור הזה לחיות "כשני העולמות".

ביבליוגרפיה

- J. Auerbach, *Kleine Schul = und Haus = Bibel*, – תנ"ך זעיר, 1858
- A. Altmann, *Moses Mendelssohn: A biographical study*, London 1973
- H. Englander, "Mendelssohn as – מנלסון כמתרגם וכפרשן – translator and exegete", *HUCA* 6 (1929), pp. 327-348
- Anon., "Die Bibelanstalt für die Anhänger des – מכון התנ"ך – traditionellen (orthodoxen) Judenthums", *Der Israelit* 2 (1861), pp. 273-274
- R.H. Bainton, *Studies on the – מחקרים על הרפורמציה – Reformation*, Boston, 1963
- S. Billigheimer, "On Jewish – ביליגהיימר, תרגומי התנ"ך בגרמניה – translations of the Bible in Germany", *Abr-Nahrain* 7 (1967-1968), pp. 1-34
- L. Blau, *Zur Einleitung in die heilige Schrift*, – בלאו, מבוא לכתבי הקודש – Budapest 1894
- H. Bluhm, "Luther's German Bible", in: – בלום, תנ"ך לותר בגרמנית – P.N. Brooks (ed), *Seven-headed Luther*, Oxford, 1983, pp. 177-194
- E.A. Blackall, *The Emergence of – צמיחת השפה הגרמנית – German as a Literary Language 1700-1755*, Cambridge 1959
- S. Ben-Chorin, "Jüdische – בן-חורין, תרגומי התנ"ך בגרמניה – Bibelübersetzungen in Deutschland (Jewish translations of the Bible in Germany)", *Leo Baeck Institute, Year Book IV* (1959), pp. 311-331
- ברדיצ'בסקי, מאמרים – מ"י ברדיצ'בסקי, מאמרים, תל-אביב, 1960.
- F.F. Bruce, *The English Bible: A history of – ברוס, התנ"ך באנגלית – translations*, New York 1961

ותפיסת האלוהות שלהם. ואולם, הקורא בוודאי לא יכול להתרשם כך, שכן ברנפלד השתמש בשתי המילים לאורך כל התרגום, וחשוב מזה – כך נהגו גם מתרגמים אחרים. רק שמשון רפאל הירש תרגם לאורך כל הסיפור את שני כינויי האלוהות במילה Gott.⁸³

ו. אחרית דבר

לנגד עיני ברנפלד עמדו תרגומים רבים של התנ"ך או של ספרי התורה, מתרגום מנדלסון ואילך. תרגומו מושפע במידה רבה מתרגומי קודמיו, בעיקר מזה של צונץ ועמיתיו. ואולם הוא גילה גישה עצמאית משלו ולא פעם סטה בפרשנותו במידה רבה מצונץ והסתמך על תרגומים אחרים ועל פרשנות חז"ל או הציע פרשנות שלו, בייחוד בפסוקים קשים לפירוש, אף כי היה בקיא בביקורת המקרא הגבוהה וקיבל כמה מעקרונותיה.

ואולם ברנפלד כשל כישלון אֶתי כשבסקידה המפורטת על תרגומי התנ"ך לרודותיהם (19 עמודים) לא הזכיר את תרגומי המקרא לשפה הגרמנית שנעשו במאה ה-19, ובכלל זה תרגום צונץ ועמיתיו, שממנו העתיק פסוקים רבים כמעט כלשונם.⁸⁴ כשל אֶתי חמור מזה הוא פנייתו לקהלים שונים והבעת דעות שאינן מתיישבות זו עם זו. קוראי המבוא לתרגום הגרמני למרו ממנו שהתורה נתחברה בהשראה אלוהית על-ידי משה עצמו, ומאו נמסרה כלשונה מדור לדור עד ימינו. את הרברים האלה לא שינה במשך 35 השנים שעברו מאז פרסום המהדורה הראשונה של התרגום ועד להופעת המהדורה האחרונה בשנת 1937. אבל כשפנה לקהל הקוראים המשביל, עור קודם שיצא התרגום וגם שנים רבות לאחר מכן, הוא קיבל את מסקנות ביקורת המקרא הגבוהה וטען בין השאר שהתורה קיבלה את צורתה הסופית בסוף מלכות פרס. אפשר רק לשער שברנפלד נזהר שלא לתת ביטוי לדעות ה"כופרות" שלו משום שרצה שתרגומו יזכה לפופולאריות גדולה ולא יעורר התנגדות. כמה ממבקריו ראו ב"גמישות" זו שלו ביטוי מובהק להפכפכות הנובעת מ"אקלקטיות" ואפילו מ"אופורטוניזם", תכונות שבגינן זכה לביקורות קשות ולחוסר הערכה.

מכל מקום, תרגום התנ"ך של ברנפלד ומחקריו על התנ"ך הם ביטוי לעניין הגדול של הציבור הקורא בגרמנית בתנ"ך – אם תרצו, ל"שיבתו אל התנ"ך"

83 הידש השתמש לאורך כל התורה במילה Gott לתרגום האל כשני שמותיו, אפילו בפסוקים המציינים את שני השמות יחד, כגון ב' ב 4. להסבר מפורט על עיקרון זה ראו הידש, החומש, בהערות השוליים לפסוק הזה.

84 בהערת אגב מוזכר תרגום שמשון רפאל הירש.

- ברוקה, תרגומי המקרא – מ' ברוקה, "תרגומי המקרא של יהודי גרמניה: בין משה מנרלסון לבין מרטין בובר ופדנץ רוזנצווייג", דברי הקונגרס העולמי העשירי למדעי היהדות, חטיבה ג', כרך שני, ירושלים תש"נ, עמ' 35-41.
- ברנפלד, דוד חכם – ש' ברנפלד, דוד חכם. מונוגרפיה ע"ר חכמי עמנו במאה הי"ט ותקופתם, ורשה תרנ"ו.
- ברנפלד, דוד תהפוכות – ש' ברנפלד, דוד תהפוכות. מונוגרפיה מימי ראשית השכלת היהודים בגרמניה בשנות המאה הי"ח, מחברת ראשונה, ורשה תרנ"ז.
- ברנפלד, זיכרונות – ש' ברנפלד, "זכרונות", בתוך ח"נ ביאליק ואחרים (עורכים), רשמות, תל-אביב תרפ"ו. עמ' 146-193
- ברנפלד, כתבי הקודש – S. Bernfeld, *Die Heilige Schrift. Nach dem masoretischen Text neu übersetzt und erklärt, nebst einer Einleitung*, Berlin 1902
- ברנפלד, כתבי הקודש לנוער – S. Bernfeld, *Die Heilige Schrift, Ausgabe für Schule und Haus, Vierte, neu durchgesehene Auflage*, Frankfurt am Main 1927
- ברנפלד, מבוא ספרותי-היסטורי – ש' ברנפלד, מבוא ספרותי-היסטורי לכתבי הקודש, כרך ראשון, ספר ראשון, ברלין תרפ"ג-תרפ"ט.
- ברנפלד, ספר הדמעות – ש' ברנפלד, ספר הדמעות, ברלין תרפ"ד-תרפ"ו.
- ברנפלד, ספר הספרים – S. Bernfeld, *Das Buch der Bücher. Populär-wissenschaftlich dargestellt*, Berlin 1899
- ברנפלד, ספרות היהודים – S. Bernfeld, *Die jüdische Literatur Erster Teil: Bibel, Apokryphen und jüdisch-hellenistisches Schrifttum*, Berlin 1921
- ברנפלד, תולדות הריפורמציון – ש' ברנפלד, תולדות הריפורמציון הרתית בישראל, קרקא תר"ס.
- ברנפלד, תקופת היצירה בספרותנו – ש' ברנפלד, "תקופת היצירה בספרותנו הקדומה (מזמן גלות בבל עד זמן גלות רומי)", העמר, כרך שני, חוברת כ (תרס"ט), עמ' 1-40.
- גזניוס, מילון עברי-גרמני – W. Gesenius, *Hebräisch-deutsches Wörterbuch über die Schriften des Alten Testaments*, Leipzig 1810-1812
- גילמן, רת ותרבות – A.E. Gillman, "Between religion and culture: –

- Mendelssohn, Buber, Rosenzweig and the enterprise of biblical translation", in: F.W. Knobloch, (ed.), *Biblical translation in context*, Bethesda, MD 2002
- גרינסלייד, תולדות התנ"ך – S.L. Greenslade, (ed.), *The Cambridge history of the Bible. Vol. 3: The West from the reformation to the present day*, Cambridge, Mass., 1963
- גרינספאן, היהודים כמתרגמי התנ"ך – F.E. Greenspahn, "How Jews translate the Bible", in: F.W. Knobloch (ed.), *Biblical translation in context*, Bethesda, MD 2002, pp. 44-61
- גרינשטיין, הפנתיאון הכנעני – א' גרינשטיין, "הפנתיאון הכנעני והשתקפותו בכתבי אוגרית", בתוך: מ' קיסטר ואחרים (עורכים), אלי קדם: הפוליתיאיזם בארץ ישראל ושכנותיה מן האלף השני לפנה"ס ועד התקופה המוסלמית, ירושלים 2008.
- הופמן, סוגיות בביקורת המקרא – י' הופמן, סוגיות בביקורת המקרא, תל-אביב 1997.
- הילרסהיימר, מנרלסון והספרות הרבנית – M. Hildesheimer, "Mendelssohn in the nineteenth-century Rabbinical Literature," *American Academy for Jewish Research* 55 (1988), pp. 79-133
- הירש, החומש – S.R. Hirsch, *Der Pentateuch*, Frankfurt am Main 1867-1878
- הכהן, מחדשי הברית הישנה – ר' הכהן, מחדשי הברית הישנה, תל-אביב 2006.
- הס, פרק בספר תהילים – M. Hess, "Ein charakteristischer Psalm", in: T. Zlocisti (ed.), *Moses Hess Jüdische Schriften*, Berlin 1905, pp. 124-127
- הס, דומי וירושלים – מ' הס, דומי וירושלים וכתבים יהודיים אחרים, ירושלים תשמ"ג.
- הרקסהיימר, עשרים וארבעה ספרים – S. Herxheimer, *Die vier und zwanzig Bücher der Bibel im ebräischen Text*, Berlin 1840-1848
- וויינטראוב, תרגומי התורה לגרמנית – ז' וויינטראוב, תרגומי התורה ללשון הגרמנית, שיקאגו תשכ"ז.
- וולגמוט וכלייכרודה, חמישה חומשי תורה – J. Wohlgenuth, und J. Bleichrode, *Die fünf Bücher Moses mit deutscher Übersetzung*, Rödelheim 1899
- ויינברג, הביאוד של מנרלסון – W. Weinberg, "Moses Mendelssohn's –

- F. Muncker, "Moses Mendelssohn und die – משה מנדלסון – deutsche Literatur", *Gedenkbuch für Moses Mendelssohn*, Berlin 1929, pp. 41-70. Nachdruck aus *Zeitschrift für die Geschichte der Juden in Deutschland* 1 (1887), pp. 45-64
- J. Meisl, "Dr. Simon Bernfeld", *Ost und West* 20 – מיזל, שמעון ברנפלד – (1920), pp. 41-46
- מנדלסון, אור לנתיבה – מ' מנדלסון, אור לנתיבה והוא הקדמה לחבור נתיבות השלום, ברלין-פאדובה תקמ"ג.
- מנקין, התנ"ך אבר ליהודים – ר' מנקין, "התנ"ך אבר ליהודים בני הדור החדש – עליהם לקבל אותו שוב". על גלגוליו של ספר התנ"ך של יעקב (ויגמור) פרויר, הארץ \ תרבות וספרות (5 באפריל 2004).
- C. A. MacKenzie, *The battle for the Bible*, – מקנזי, המאבק על התנ"ך – 1557-1582, New York 2002
- M.R. Niehoff, "The Buber-Rosenzweig – ניהוף, תרגום בובר-רוזנצווייג – translation of the Bible within the Jewish-German tradition", *JJS* 44 (1993), pp. 258-279
- סנדלר, הביאור לתורה – פ' סנדלר, הביאור לתורה של משה מנדלסון וסיעתו. התהוותו והשפעתו, ירושלים תש"א.
- L. Feuchtwanger, "Die neue Berliner Bibel. – פויכטוונגר, תנ"ך ברלין – Grundsätzliches zu einer neuen deutschen Bibelübersetzung", *Der Morgen* 11 (1935-1936), Heft 3, Juni 1935, pp. 123-130
- פינר, ההשכלה – ש' פינר, ההשכלה לגוניה. עיונים חדשים בתולדות ההשכלה ובספרותה, ירושלים תשס"ה.
- פינר, משה מנדלסון – ש' פינר, משה מנדלסון, ירושלים 2005.
- L. Philippson, *Die Heilige Schrift der Israeliten – פיליפסון, כתבי הקודש – in deutscher Uebertragung. Mit einhundert vier und fünfzig Bildern von Gustav Doré*, Stuttgart 1839
- L. Philippson, "Die Herstellung – פיליפסון, ספרי תנ"ך במחיר זול – und Verbreitung wohlfeiler Bibeln", *Allgemeine Zeitung des Judenthums* 23 (1859), pp. 183-185
- J. Fürst, *Illustrierte Prachtbibel für Israeliten in – פירסט, תנ"ך מאויר – dem masoretischen Text und neuer deutscher Uebersetzung*, Leipzig 1874
- W.G. Plaut, *German-Jewish Bible – פלאוט, תרגומי תנ"ך לגרמנית –*

- 'Biar', two hundred years later", *Jewish Book Annual* 40 (1983-1984), pp. 97-104
- W. Weinberg, "Language questions relating to – ויינברג, תרגום מנדלסון – Moses translation Mendelssohn's Pentateuch", *HUCA* 55 (1984), pp. 197-242
- M. Waxman, *A history of Jewish – וקסמן, תולדות הספרות היהודית – literature. Volume IV: From 1880 to 1935, Part Two*, New York 1960
- G. Salomon, *Deutsche Volks- und Schul-Bibel für – זלומן, תנ"ך עממי – Israeliten*, Altona 1837
- G. Salomon, "Erinnerungen", *Allgemeine Zeitung des Judenthums*, 3 (1839), pp. 342-343
- טורי, נודמות של תרגום – ג' טורי, נודמות של תרגום: והתרגום הספרותי לעברית בשנים 1945-1930, תל-אביב תשל"ח.
- J. Johlson, *Die heiligen Schriften der Israeliten*, – יואלזון, כתבי הקודש – Frankfurt am Main 1831-1836
- S.M. Lowenstein, "The readership of – לונסטין, קוראי תרגום מנדלסון – Mendelssohn Bible translation", *HUCA* 52 (1982), pp. 179-214
- S.M. Lowenstein, *Deutsch- – לונסטין, תולדות היהודים בעת החדשה – Jüdische Geschichte in der Neuzeit Umstrittene Integration, 1871-1918*, München 1997
- לוי, פרשנות ותרגום – ז' לוי, "פרשנות ותרגום – על מפעלי התרגום של מרטין בובר ופראנץ רוזנצווייג", בתוך: י' פרידלנדר, ע' שביט וא' שגיא (עורכים), הישן יתחדש והחדש יתקדש: על זהות, תרבות ויהדות, תל-אביב 2005.
- לוצאטו, חמישה חומשי תורה – ש"ד לוצאטו, חמשה חומשי תורה \ מתורגמים ומפורשים עברית עם הקדמה איטלקית, פאדובה תרל"א-תרל"ז.
- לוצאטו, מבוא לביקורת – ש"ר לוצאטו, "מבוא לביקורת ולפרשנות התורה", פאדובה 1829, בתוך: ש"ר לוצאטו, כתבים, כרך שני, ירושלים 1976.
- לוצאטו, ספר ישעיה – ש"ד לוצאטו, ספר ישעיה. מתורגם איטלקית ומפורש עברית, פאדובה 1855.
- D. Mach, "Moses Mendelssohn und Franz – מאך, מנדלסון ורוזנצווייג – Rosenzweig als Übersetzer der Tora", *Leo Baeck Institute Bulletin* 79 (1988), pp. 19-35

- translations: Linguistic theology as a political phenomenon*, The
Leo Baeck Memorial Lecture no. 36, 1992
- L. Zunz, (ed.), *Die vier und zwanzig – עשרים וארבעה ספרים –
Bücher der Heiligen Schrift. Nach dem Masoretischen Texte*,
Berlin 1837
- קלוזנר, יוצרי תקופה – י' קלוזנר, *יוצרי-תקופה וממשיכי-תקופה*. קובץ
מאמרים, תל-אביב 1956
- ראבידוביץ, תרגום ספר תהילים – ש' ראבידוביץ, "תרגום ספר תהילים למ'
מנדלסון", בתוך ג"ה טורטשינר ואחרים (עורכים), *ספר קלוזנר*, תל-
אביב, תרצ"ג, עמ' 283-301
- N. Römer, *Tradition and acculturation*, – מסורת ואקולטורציה –
Münster 1995
- Y. Shavit, "A duty too heavy to bear: – עברית בהשכלת ברלין –
Hebrew in the Berlin Haskalah, 1783-1819", in: L. Glinert (ed),
Hebrew in Ashkenaz: A language in exile, New York 1993, pp.
111-128
- שביט וערן, מלחמת הלוחות – י' שביט ומ' ערן, *מלחמת הלוחות*. ההגנה על
המקרא במאה התשע-עשרה ופולמוס ככל והתנ"ך, תל-אביב 2003
- Y. Shavit & M. Eran, *The Hebrew Bible – תחיית התנ"ך העברי –
reborn: From Holy Scripture to the Book of Books. A history of
Biblical culture and the battles over the Bible in modern Judaism*,
Berlin 2007
- שטרייט, פני הספרות – ש' שטרייט, פני הספרות, תל-אביב, תרצ"ט.